

Влада гідних

Книжка вийшла за підтримки
ГО «Реформація»

format.ua

долучитися

[Почитати опис, рецензію і купити можна на сайті nashformat.ua](https://nashformat.ua)

АДРІАН ВУЛДРІДЖ

ВЛАДА ГІДНИХ

ЯК МЕРИТОКРАТІЯ
СТВОРИЛА СУЧАСНИЙ СВІТ

*Переклала з англійської
Катерина Дуса*

«НАШ ФОРМАТ» · КИЇВ · 2024

[Почитати опис, рецензію і купити можна на сайті nashformat.ua](https://nashformat.ua)

Зміст

Вступ. Революційна ідея	7
-------------------------------	---

Частина перша
СТАРШИНСТВО, РАНГ І МІСЦЕ

1 Людина ієрархічна	35
2 Родинні впливи	46
3 Непотизм, покровительство, купівля посад	60

Частина друга
ДОМОДЕРНА МЕРИТОКРАТІЯ

4 Платон і правителі-філософи	75
5 Китай і держава іспитів	89
6 Обраний народ	104
7 Золоті сходи	118

Частина третя
ПОЧАТОК МЕРИТОКРАТІЇ

8 Європа і відкрита для талантів кар'єра	137
9 Британія й інтелектуальна аристократія	165
10 США і республіка заслуг	199

Частина четверта
МАРШ МЕРИТОКРАТІВ

11	МІРИЛО ЗАСЛУГ	233
12	МЕРИТОКРАТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ	264
13	ДІВЧАТА-ЗУБРИЛКИ	288

Частина п'ята
КРИЗА МЕРИТОКРАТІЇ

14	ПРОТИ МЕРИТОКРАТІЇ: БУНТ ЛІВИХ	313
15	ПСУВАННЯ МЕРИТОКРАТІЇ	342
16	ПРОТИ МЕРИТОКРАТІЇ: БУНТ ПРАВИХ	368
17	АЗІЯ ПЕРЕВІДКРИВАЄ МЕРИТОКРАТІЮ	391
	<i>Висновки. Відродження меритократії</i>	409
	<i>Примітки</i>	443

Революційна ідея

Нині стало звичним явище, коли ідеї, які формували й підтримували західні суспільства останні 250 чи більше років, дають збій. Демократія відступає. Лібералізм ледь тримається. Капіталізм утратив свій глянець. Але є одна ідея, яка все ще викликає загальний ентузіазм: становище людини в суспільстві має залежати від поєднання її здібностей і зусиль. Меритократія (це слово лише 1958 року вигадав британський соціолог Майкл Янг) — найближча до універсальної ідеології ідея, яку маємо сьогодні.

Визначення цього слова дає нам уявлення про те, чому меритократія така популярна. Меритократичне суспільство поєднує чотири властивості, кожна з яких сама по собі варта захоплення. По-перше, воно пишається тим, як далеко люди можуть просунутися в житті завдяки своїм природним талантам. По-друге, воно намагається гарантувати рівність можливостей, надаючи загальну освіту. По-третє, забороняє дискримінацію на основі раси, статі й інших несуттєвих ознак. По-четверте, надає роботу на основі відкритого конкурсу, а не покровительства чи кумівства. Соціальна мобільність і меритократія — це вишенька на торті сучасної політичної думки, і політики завжди можуть викликати оплески, відмовившись від незаслужених привілеїв. Успіх меритократії в подоланні кордонів (ідеологічних і культурних, географічних і політичних) просто вражає.

Єдине, що об'єднує найуспішніших політиків останніх десятиліть, — це їхня віра в неологізм Майкла Янга. Маргарет Тетчер вважала себе революційною меритократкою, яка веде епохальну

боротьбу з млявими прибічниками істеблішменту у власній партії та з брутальними колективістами на лівому фланзі. Рональд Рейган заявляв, що «всі американці мають право на те, щоб їх судили лише на основі особистих заслуг, і йти так далеко, як дають змогу їхні мрії та важка праця». Білл Клінтон казав, що «всі американці мають не лише право, а й священний обов'язок підвестися так високо, як допускають ті таланти й рішучість, які їм дав Бог»¹. Тоні Блер проголошував, що «нові лейбористи віддані меритократії»². Барак Обама стверджував, що «в нашій країні, незалежно від того, які ви на вигляд чи звідки походите, у бажанні вчитися і наполегливо працювати ви можете зайти так далеко, як дадуть ваші таланти»³. Останній часто з очевидною гордістю згадував, що його дружина потрапила до Принстона та Гарвардської школи права попри те, що росла в робітничій родині в Чикаго⁴. Така похвала меритократії навряд чи може здивувати: опитування громадської думки не раз показували, що переважна більшість людей категорично проти порушення меритократичних принципів. Наприклад, опитування дослідного центру П'ю 2019 року встановило: 73 % американців, включно із 62 % афроамериканців, кажуть, що університетам варто утриматися від того, щоб брати до уваги расову чи етнічну належність студента в рішенні про прийом⁵.

Меритократія долає поділ між Сходом і Заходом. У зверненні до делегатів партійного з'їзду 2017 року Генеральний секретар ЦК Комуністичної партії Китаю Сі закликав обирати посадовців «на основі заслуг, незалежно від соціального походження»⁶. Його прибічники ніколи не пропускали нагоди зазначити, що відносний успіх Китаю проти Заходу в боротьбі з коронавірусною пандемією доводить його кращу здатність обирати собі лідерів. Сінгапур призначає своїм найвищим державним службовцям зарплату в понад мільйон доларів на рік і премії за досягнення. У Південній Кореї захоплюються американською Лігою плюща навіть дужче за самих американців.

Меритократія долає поділ між державним і приватним секторами: успішні державні служби в усьому світі використовують відбір кращих студентів в окремий клас і просування на основі заслуг. Успішні компанії, як-от McKinsey і Goldman Sachs, продають себе, наголошуючи на власній інтелектуальній потужності. Технічна

індустрія вважає себе втіленням меритократії, звільненою силою розуму й талантом, який отримує свою заслужену винагороду. «Громадяни світу»*, котрих якось намагалася демонізувати Тереза Мей, — це насправді громадяни глобальної меритократії.

Наша культура резонує зі звуками меритократії. Американський термін *smart* — «розумний» — перейшов з людей («розумники й розумниці») на технології («смартфон», себто «розумний телефон») і на політику («розумний уряд», «розумні правила», «розумна міжнародна політика»). За час свого президентства Обама понад 900 разів уживав це слово в політичному контексті⁷. Компанії можуть похвалитися такими назвами, як *Economist Intelligence Unit* («Аналітичний підрозділ компанії *Economist*») та *Intelligence-Squared* («Інтелект у квадраті»). Білл Гейтс радить школярам бути чемними з ботанами через те, що зрештою колись на них працюватимуть. Гурт *Rolling Stones* співає, що «у вас усе вийде, якщо ви спробуєте». Спортивні зірки й менеджери повсякчас вихваляються тим, що їхній спорт — це «меритократія», у якій важать лише навички.

Політики то хизуються своїм IQ, то виступають на його захист. Дональд Трамп не лише оголошував себе «вельми стабільним генієм», а й повсякчас хвалиться тим, що має «дуже добрі мізки» і «високий IQ». Під час першого балотування на посаду президента ще 1987 року Джо Байден висварив виборця, який запитав його про освіту, і відказав: «Гадаю, у мене, мабуть, IQ набагато вищий за ваш... я з радістю порівняв би свій і ваш IQ»⁸.

Відомо, що Борис Джонсон дражнив Девіда Кемерона, бо був королівським стипендіатом в Ітоні — а це очевидна ознака розумових здібностей, — тоді як Кемерон залишався пересічним учнем Ітону і його батьки платили за навчання.

Це не просто порожня балаканина. Меритократична ідея формує суспільство згори донизу. Дедалі більша частка величезних статків перебуває в руках людей, які мають надзвичайні розумові здібності: комп'ютерних гіків, як-от Білл Гейтс (*Microsoft*) і Марк Цукерберг (*Facebook*), або майстерних фінансистів на зразок

* Повна цитата Терези Мей звучить так: «Якщо ви вважаєте себе громадянином світу, то ви є громадянином пустого місця. Ви не розумієте, що означає саме слово “громадянство”». — Тут і далі прим. наук. ред., якщо не вказано іншого.

Джорджа Сороса (який став першопрохідцем у галузі хедж-фондів) і Джима Саймонса (котрий допоміг заснувати керовані комп'ютером «математичні інвестиції»)⁹. Найбагатша людина світу Джефф Безос закінчив Принстон з найвищою відзнакою, був членом давнього студентського братства «Фі Бета Каппа» і тепер прагне оточувати себе людьми з академічними супердосягненнями. Люди з високим IQ процвітають навіть у найтемніших закутках капіталізму: шість із семи найбільших російських олігархів 1990-х мали ступені з математики, фізики чи фінансів, перш ніж стали магнатами, розбагатівши на продажу природних ресурсів.

Часто повторювані слова Білла Клінтона «те, що ви заробляєте, залежить від того, що ви вивчаєте» день у день стають слухнішими. Наприклад, у США випускник університету заробляє на 63 % більше за випускника школи за умови, що кожен із них працює повний робочий день. До того ж випускники університетів з більшою імовірністю знаходять постійну роботу¹⁰. Цей бонус від університетської освіти удвічі більший, ніж був 1980 року, і продовжує зростати. Чистий інтелект — один із найкращих передвісників успіху в житті. Пітер Сондерс, дослідник соціальної мобільності, вважає, що результати тесту IQ дитини у віці десяти років є втричі кращим передбаченням її належності до соціального класу, ніж соціальний клас її батьків¹¹. Дослідження групи британських дітей, які народилися в 1970 році, показало, що десятирічні, які потрапили до верхнього квартиля за показниками IQ, зі значно вищою імовірністю досягали елітарної позиції в суспільстві (28 %), ніж їхні однолітки з нижнього квартиля (5,3 %) ¹².

Освіта й IQ визначають, де ми живемо. У повоєнній Америці люди з науковими ступенями були розподілені рівномірно, незалежно від регіону чи розділення між містом і селом. Сьогодні лише 10 % населення Детройта мають науковий ступінь — на відміну від понад 50 % мешканців Сан-Франциско, Бостона, Нью-Йорка і Вашингтона. Горді регіональні еліти перетворюються на загальнонаціональну еліту, яку визначає освіта і яка базується на узбережжях. У Великій Британії таланти тепер зосереджені у Великому Лондоні та в групі міст із високим IQ населення, як-от Оксфорд і Кембридж. Дослідження щодо місцеперебування майже пів мільйона британців, які згодилися внести свою ДНК у британський

Біобанк, показує, що люди, які виїхали з депресивних регіонів, розумніші й здоровіші за тих, які там залишилися¹³.

Батьки в усьому світі крутяться в колесі сподівань і тривоги, яким керує меритократія: британці приділяють своїм дітям-підліткам у середньому 10 годин додаткового навчання на тиждень, китайці — 12 годин, південнокорейці — 15, а болгары — 16¹⁴. У Південній Кореї деякі батьки щоденно впродовж ста днів моляться перед тим, як їхні діти складатимуть іспити, а тоді у вирішальний день сидять біля школи і теж моляться. У Сінгапурі, світовій столиці меритократії, студенти зводять вітварі «дзвоноподібній кривій», маючи на увазі криву нормального розподілу, «усеомгутню, неосяжну силу, яка править їхніми життями»¹⁵. Перевірки не припиняються й після того, як ми закінчуємо школу чи університет: глобальні оцінки показують, що компанії використовують тести на здібності й виявлення особистих рис характеру для 72 % посад середньої управлінської ланки і для 80 % — вищої¹⁶.

Меритократію геть!

Навіть у найкращі часи панівні ідеології викликали різку критику. У нестабільні й важкі часи вони можуть швидко стати об'єктом ненависті. Меритократична ідея зазнає атаки з боку величезної кількості критиків, які різко засуджують нашу панівну ідеологію як «ілюзію», «пастку», «тиранію» та інструмент білого пригноблення. Ця критика ще не змінила громадської думки, яка вперто лишається відданою меритократичній ідеї. Але вона вже набирає обертів не лише у високоінтелектуальних дискусіях, а й у впливових суспільно-політичних колах. Критика походить з дуже різних джерел — від академічної еліти і до розгніваних популістів. Це підживлює наші найглибші тривоги за все — від расової несправедливості до психологічної напруженості через гіперконкуренцію. Black Lives Matter — один із найпотужніших протестних рухів останніх років. Його головною мішенню є жорстоке поводження поліції з афроамериканцями. Він виник 2013 року через убивство заарештованого поліцією Трейвона Мартіна, а відтак повторно розгорівся у 2020-му через убивство Джорджа Флойда, знову-таки під час арешту. Але рух також популяризував критичну расову теорію — ідеологію, яка зародилася наприкінці

1960-х років в американських університетських містечках і створила інтелектуальну основу для низки успішних книжок, як-от «Чому я більше не говорю з білими про расу» (Why I'm No Longer Talking to White People about Race, 2017) Рені Еддо-Лоджа, «Біла уразливість» (White Fragility, 2018) Робін Діанджело та «Як бути антирасистом» (How to be an Antiracist, 2019) Ібрама Кенді.

Ідеологи критичної расової теорії виходять із засновку, що західне суспільство (зокрема американське) структурно расистське. Расизм не обмежується навмисними актами дискримінації, які вчиняють аморальні люди. Він є частиною ДНК суспільства — радше структурною, ніж індивідуальною; несвідомою так само, як і свідомою. Ідеологи критичної расової теорії агресивно вороже ставляться до ідеї меритократії, яку вони в найкращому разі розглядають як спосіб виправдання соціальної нерівності природною нерівністю, а в найгіршому — як відгалуження еugenіки. Вони відкидають інтелектуальні структурні елементи меритократії: що людей потрібно судити як особистостей, а не як членів етнічних груп; що можна проводити сліпу до кольору шкіри оцінку особистих освітніх здібностей; що за допомогою прогресивної політики насправді можна уникнути тягаря історії¹⁷. Для них спадок рабства і колоніалізму присутній у всьому, що ми робимо, расова ідентичність є повсюдною, а сліпий до кольору шкіри добір не просто неможливий, а сам по собі є формою расизму, бо заперечує реальність¹⁸. Нібито об'єктивні тести пронизані культурними, а отже расовими упередженнями. Ібрам Кенді стверджує: «Використання стандартизованих тестів для вимірювання здібностей та інтелекту — це один із найефективніших расистських інструментів, будь-коли розроблених, щоб розумово принизити чорношкірих і на законних підставах фізично витіснити їх»¹⁹. Освітні інституції, включно з найпрогресивнішими університетами, — це вектори расової нерівності. Єдиний спосіб побудувати краще майбутнє — це колективна боротьба за колективні цілі. Ідеологи критичної расової теорії часто завершують свої аргументи, вказуючи на те, що багато прибічників вимірювання інтелекту, як-от Френсіс Гальтон, були відвертими расистами²⁰.

Консервативні популісти можуть бути на протилежному боці ідеологічного кордону від прибічників критичної расової теорії,

але вони поділяють їхню пристрасну зневагу до меритократії. Популісти із задоволенням критикують меритократію за її «пихатість», «самовпевненість» і «відірваність від реальності». У них є й вагоміші аргументи. Вони нарікають, що так звана когнітивна еліта провела зловорожу роботу з управління світом. Мовляв, за фінансовою кризою стояли висококваліфіковані «кванти», які побудували математичний картковий будинок. А поразку в Іраку нібито зорганізували неоконсервативні інтелектуали, які обіцяли, що вся ця авантюра буде як раз плюнути. Такер Карлсон, один із найвідоміших експертів Fox News, також стверджує, що меритократія діє, як «п'явка» на тілі суспільства, збираючи успішних людей у зацикленних на собі анклавих і притлумлюючи їхнє співчуття до співгромадян:

П'ятдесят років тому SAT [Академічний тест на придатність] витягнув багато розумних людей з кожного маленького міста в Америці й спрямував їх до невеликої кількості елітних закладів, де вони одружилися між собою, народили дітей і переїхали в ще меншу кількість елітних районів. Ми створили найефективнішу меритократію... Але проблема з меритократією [полягає в тому, що вона] висмоктує з вашого суспільства все співчуття... Тієї самої секунди, коли ви подумаете, що весь ваш талан — це продукт вашої доброчесності, ви станете схильним до вкрай різких суджень, вам забракне емпатії, самоусвідомлення, перетворитесь на зверхнього і тупого — я маю на увазі всі риси, властиві нашому панівному класові²¹.

Деякі з найзавзятіших критиків меритократії походять із самого серця меритократичної системи. Деніел Марковіц — професор права Ґвідо Калабрезі в Єльській школі права — закладі, який приймає лише 1% вступників, а відтак пропонує їм золотий квиток до нової американської еліти. У книжці «Пастка меритократії» (The Meritocracy Trap, 2019) цей самопроголошений надмеритократ стверджує, що «заслуги — це всього лише обман»²². Меритократія сьогодні є протилежністю до того, чим вона мала бути, стверджує він: це спосіб передавати успадковані привілеї від одного покоління до іншого завдяки механізму елітарної освіти. Члени еліти

витрачають мільйони доларів, купуючи освітні переваги для дітей, іноді переїжджаючи до потрібних шкільних округів, іноді відправляючи дітей у приватні школи, але завжди надаючи їм щедрі дієту додаткових занять. Водночас бідніші діти опиняються в пастці внизу цієї драбини, бо від самого початку обмежені абияким доглядом, поганими школами й загальною відсутністю можливостей. Цей палац ілюзій водночас є фабрикою страждань. Успіхи системи зводить нанівець надмірна праця: треба до пізньої ночі читати навчальні матеріали, у будь-який час вимагають негайної відповіді імейли, постійно гуде смартфон.

Майкл Сендел — професор теорії управління імені Енн і Роберта Бассів у Гарвардській школі права, яка є постійним конкурентом Єльської школи права за найвище місце в американській машині меритократії. У книжці «Тиранія заслуг» (The Tyranny of Merit, 2020) він висловлює таку саму безкомпромісну думку. Для нього меритократія — не що інше, як «токсичність». Ця токсичність притаманна меритократичній ідеї з тих причин, які Майкл Янг виклав ще шістдесят років тому: вона каже тим, хто внизу, що вони *заслужили* на свою долю, і цим принижує їх як людей. Але вона стає ще нищівнішою через сучасний соціальний розвиток: гальмування соціальної мобільності, знищення робочих місць через поєднання технологій і глобалізації, а також появу технократичних еліт, які мають мало спільного з пересічними людьми. Сендел сподівається на збалансованіше майбутнє, у якому ми припинимо фетишизувати заслуги і приділятимемо більше уваги демократії та громаді.

Різка критика з боку Марковіца і Сендела — це найсвіжіший приклад «бунту еліт» проти тієї самої ідеології, яка привела до елітарного становища їх самих. New York Times і Washington Post, улюблені газети еліти, регулярно друкують статті, які стверджують, що «наша еліта відстійна» (Девід Брукс)²³ і що «настав час відмовитися від жорстокості меритократії» (Стівен Перлстейн)²⁴. Видавці винайшли новий різновид мемуарів про нещастя, головними героями яких є розчаровані меритократи, що борються з інтелектуальною та моральною порожнечою життя в елітарних освітніх установах: прочитайте «Привілей» (Privilege, 2005) Росса Давта, «Бігуна» (The Runner, 2007) Девіда Семюельса, «Загубленого

в меритократії» (Lost in the Meritocracy, 2009) Волтера Керна і зростає сльозу співчуття.

У всіх цих наріканнях є своя правда. Критики мають рацію, що теорія меритократії часто може бути прикриттям для класових привілеїв. Діти з привілейованих родин, які почали життя з підтримкою батьків, а тому дрейфують у хмарах хороших шкіл і додаткових занять, мають набагато вищі шанси повністю зреалізувати свій потенціал, ніж бідніші діти. Оксфорд і Кембридж набирають більше студентів з восьми елітних шкіл, ніж із 3000 державних, разом узятих²⁵. Університети Ліги плюща мають більше студентів з родин, які належать до 1% домогосподарств із найвищими доходами, ніж з усієї нижньої половини²⁶.

Прибічники критичної расової теорії мають рацію в тому, що чорношкірі часто найдужче страждають від некритичного припущення, ніби кожен заслуговує на те, що отримує. Вони починають життєвий шлях у набагато гірших матеріальних умовах, адже типова афроамериканська родина має лише восьму частку ресурсів, якими володіє середня біла сім'я²⁷. Чорношкірі стикаються зі ще більшими завадами, коли дорослішають: забрудненіше навколишнє середовище, гірші школи, вища ймовірність арешту, упереджене ставлення. Не дивно, що меритократія може здатися терновим вінцем, а не визволенням.

Критики мають рацію і в тому, що грань між перемогою та поразкою може бути надто різкою. Іноді здається, ніби ми живемо у світі фільму 1992 року «Гленґаррі Глен Росс»: «Ми дещо додамо до конкурсу продажу цього року. Як ви знаєте, головний приз — це Cadillac Eldorado. Хтось хоче побачити другий приз? Це набір ножів для стейків. Третій приз — вас буде звільнено»²⁸.

Мають вони рацію й у тому, що меритократія — це невблаганний наглядчак. Більшість професіоналів витрачають свої життя на меритократичній біговій доріжці подібно до в'язнів в одному з виправних закладів Джеремі Бентама. Перші 25–30 років їхнього життя йде на складання іспитів, вступ до елітарних університетів, пошук місць у відомих компаніях, а наступні 25–30 профі намагаються подбати про кар'єрне просування для себе, задовольнити своїх шефів, зробити собі ім'я в цьому світі. Тоді вони дорослішають і переносять свою меритократичну одержимість на дітей.

Сучасні батьки глибоко шанують Оксбридж (тобто Оксфордський і Кембридзький університети) і Гарвард — із таким самим завзяттям, як минулі покоління вклонялися Богу та його пророкам.

Утім, ми маємо бути обережними з відкиданням ідеї, такої важливої для сучасності. Критика лібералізму та демократії, навіть якщо вона була частково виправдана, привела нас до доволі темних місць. Маємо стерегтися, що те саме може відбутися з критикою меритократії, особливо після президентства Трампа, яке спотворило меритократичні принципи в державному управлінні через бездумне використання кумівства, політичного фаворитизму і систематичне приниження експертної думки.

Щонайменше є сенс поставити кілька запитань. У чому саме проблема меритократичної ідеї? У тому, що вона підтримує статус-кво (ліва критика)? Чи в тому, що тримає всіх у стані постійної тривоги (комунітарна критика)? Чи проблеми меритократії закладені в самій ідеї? А чи вони є наслідком нездатності достатньо енергійно запроваджувати меритократію? Чи існує розумний компроміс між тим, щоб «вас звільнили» в ролі третього призу, і тим, щоб роздавати призи геть усім? Професори Марковіц і Сендел непокояться через те, що меритократія чинить нестерпний тиск, щоб люди досягали успіху. Але чи немає інших переконливих пояснень такого пресингу? Наприклад, повільне економічне зростання, що посилює конкуренцію за бажані робочі місця. Чи, скажімо, безперервне зростання обсягів знань, які необхідно засвоїти, що змушує майбутніх професіоналів працювати дедалі більше?

І чи є краща система для організації світу? Актуальне запитання, безперечно, не в тому, чи має меритократія вади. Воно в тому, чи менше в неї вад, ніж в альтернативних систем. Прибічники меритократії не стверджують, що вона бездоганна. Вони кажуть, що вона дає собі раду краще за альтернативи, що прагнуть узгодити між собою почасти взаємозаперечні блага: наприклад, соціальну справедливість — з економічною ефективністю, індивідуальні прагнення — з обмеженими можливостями. Прибічники критичної расової теорії кажуть, що расу варто брати до уваги в усіх рішеннях. Але чи немає небезпеки, що це лише посилить расовий поділ і перетворить усі етнічні групи на групи за політичними інтересами? Прогресисти виступають за те, щоб позбутися SAT

та інших тестів і замінити їх загальнішими моделями оцінювання. Але це відкриває шлях для фаворитизму та політично вмотивованих фальсифікацій. Майкл Сендел хоче розподіляти місця в університетах на основі «лотереї для тих, хто відповідає умовам набору»²⁹. Але тут є ризик того, що американські університети стануть іще більш знеособленими, ніж зараз: замість обирати навчання на конкретному курсі з конкретним набором викладачів, студенти просто мають набрати правильну кількість балів, щоб подолати поріг, а тоді спостерігати, як їхні імена покладуть у велетенський сортувальний капелюх. Це також підриває один із центральних постулатів вищої освіти — що науковці здатні тонко розбиратися в якості людського розуму. Тобто зрештою саме цим більшу частину свого часу й опікуються комітети з призначення на постійні посади та академічні рецензенти. Або, може, нам так само — на основі лотереї — варто розподіляти пости завідувачів кафедр і штатні професорські посади?

Одна з причин того, чому нинішні дебати про меритократію так розчаровують, — це відсутність у них історичної перспективи. Меритократія — не абстрактна ідея, яка з'явилась у світі, мов Мінерва, повністю сформована в голові Юпітера. Це спосіб мислити (і, по суті, організовувати світ), який із часом еволюціонував у світлі економічного тиску і політичної агітації. То як ми можемо судити про те, є меритократія тиранією чи звільненням, якщо не розглянемо її в історичному контексті? І як зможемо визначити, чи це розумний спосіб організації світу, а чи пастка, якщо не зрозуміємо її походження?

Той факт, що конвенційної історії меритократії не існує, вражає, зважаючи на те, що вона є одним із найбільших структурних елементів сучасного світу — і дедалі суперечливішим. Існує кілька десят історій інших структурних елементів — демократії, свободи, капіталізму, — і багато з них чудові. Досліджень меритократії досі неймовірно мало, і найкраще з них — «Піднесення меритократії» (The Rise of the Meritocracy) Майкла Янга. Воно водночас і екзотичне, і блискуче, дивне поєднання історії та наукової фантастики. Будь-хто, захотівши розібратись із цим предметом, має ризикнути піти якимись невідомими закапелками з назвою «історія освіти» чи «історія державної служби», або найдивнішим

з них — «історією тестів на IQ»³⁰. Мета книжки, яку ви читаете, — заповнити цю прогалину: пояснити, звідки взялася меритократична ідея, як вона прийшла на зміну феодальним ідеям про «старшинство, ранг і місце», як вона століттями еволюціонувала й чому нарешті стала провідною ідеологією світу. Водночас я також сподіваюся скласти уявлення про бурхливі дебати стосовно того, чи це помилка, від якої треба відмовитися, а чи все ж прогресивна ідея, що може стати для світу силою добра.

Уроки історії

Історія меритократії розкриває три вкрай важливі для розуміння нашого теперішнього стану речі.

По-перше, меритократія — це *революційна* ідея, інтелектуальний динаміт, який підірвав старі світи й створив матеріал для побудови нових. Тисячоліттями більшість суспільств організовувалася відповідно до принципів, прямо протилежних меритократичним. Люди успадковували своє становище у фіксованих соціальних устроях. Світом правила королівські династії. Хлібні посади люди купували і продавали, як меблі. Кумівство було способом життя. До вертикальної мобільності не заохочували, а іноді навіть вважали її протизаконною.

Меритократична ідея лежала в основі чотирьох великих революцій, які створили сучасний світ. Французька революція була віддана принципу «кар'єра відкрита для талантів». Американська революція просувала ідею того, що людям треба дозволити прагнути життя, свободи і щастя без феодальних обмежень. Промислова революція звільнила життєву енергію індивіда. Ліберальна революція мала своїм центром Британію, але в середині XIX століття вплинула на всіх європейців середнього класу і запровадила відкриту конкуренцію в самому серці систем державного управління й освіти.

Меритократична ідея трансформувала західне суспільство зсередини. Вона змінила настрої еліт, зреформувавши спосіб, у який суспільство розподіляє головні посади, і змінивши характер освіти з наголосом на важливості чистих інтелектуальних здібностей. Усе це відбулося шляхом перевизначення основних сил, які